

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК ДЕРЖАВНОГО ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

СТОРОЖЕНКО Володимир Володимирович - здобувач Науково-дослідного інституту публічного права

УДК 342.9
DOI 10.32782/EP.2022.1.38

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, запропоновано авторське визначення поняття юридичної відповідальності Служби безпеки України як державного правоохоронного органу спеціального призначення. Виділено наступні види юридичної відповідальності СБУ в особі її посадових осіб, зокрема: дисциплінарну, адміністративну та кримінальну. Виділено характерні особливості такої відповідальності.

Ключові слова: Служба безпеки України, юридична відповідальність, відповідальність, правоохоронні органи, правоохоронна діяльність.

Постановка проблеми

Служба безпеки України на сьогоднішній день наділена значними правовими можливостями в законному порядку чинити державно-владний вплив на юридичних та фізичних осіб, у тому числі обмежуючи їх права у встановлених законодавством випадках. Це впливовий правоохоронний орган, завдання, функції, компетенція і повноваження якого унікальні, а контроль за його роботою обмежений міркуваннями державної безпеки. Однак, даний факт не означає, що діяльність СБУ свавільна та ніяким чином не врегульована. Окрім законодавчих меж роботи Служби, існує інститут юридичної відповідальності, що слугує важливим інструментом стримування неправомірного використання посадовими особами СБУ своїх владних повноважень.

Стан дослідження

Теоретико-правові підвалини інституту юридичної відповідальності, а також практичний механізм його реалізації досліджувались багатьма науковцями. Серед них варто відмітити роботи А.В. Агеєва, С.К. Бостан, С.Д. Гусарєва, Н.В. Іванчука, Л.І. Каленіченко, М.С. Малєїна, А.С. Шабурова, М.Д. Шаргородського та ряду інших вчених. Водночас, явище відповідальності в праві є настільки глибоким та широким, що особливості його вираження не повністю розкривались в аспекті окремих сфер суспільно-правових відносин. Прикладом є питання юридичної відповідальності Служби безпеки України дослідження якої на сьогодні актуальним.

Мета та завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб з'ясувати сутність та особливості юридичної відповідальності Служби безпеки України як державного правоохоронного органу спеціального призначення. З огляду на зазначену вище мету, завданнями статті є: розкрити сутність та зміст юридичної відповідальності; здійснити аналіз норм чинного законодавства, норми якого спрямовані на регулювання юридичної відповідальності СБУ, зокрема її посадових осіб; виділити особливості юридичної відповідальності досліджуваного відомства.

Наукова новизна дослідження

Новизна наукової статті полягає в тому, що робота є однією із перших спроб розкри-

ти сутність, зміст та особливості юридичної відповідальності Служби безпеки України як державного правоохоронного органу спеціального призначення.

Виклад основного матеріалу

Виділення особливостей юридичної відповідальності СБУ як державного правоохоронного органу спеціального призначення передбачає необхідність детально розібратись зі стандартними ознаками категорії відповідальності в правовій царині. Слово «відповідальність» є похідним від дієслова «відповідати» (давати відповідь, подавати звіт, звітувати, подавати відомості на запити, тощо) та тлумачиться наступним чином: а) необхідність, обов'язок відповідати за свої вчинки; 2) моральний або інтелектуальний обов'язок спокутувати вину, сплатити свій борг, виконати обов'язок, угоду [1, с.20-21; 2; 3; 4, с.36].

В юриспруденції сутність відповідальності розкривається по-різному, і як відгалуження соціальної відповідальності, і як цілком самостійна категорія з унікальними ознаками. Наприклад, М.М. Колюка вважає: юридична відповідальність є однією з форм державного примусу, а тому завжди пов'язана з державно-владною діяльністю, з її державно-правовим волевиявленням. Вона встановлюється чи санкціонується державою, передбачається або допускається правовою нормою. Застосувати відповідальність, тобто вимагати звіт у діях уповноважений лише орган (особа), якому таке право надане законом [5, с.15]. В тому ж напрямку зміст юридичної відповідальності розкривається О.Ю. Синявською, яка пише: «Юридична відповідальність – це форма державного примусу та – при наявності вини – державного осудження порушника. Вона застосовується тільки до осіб, що допустили правопорушення уповноваженими державними та іншими органами. Відповідальність правопорушників виражається у застосуванні до них передбачених законом заходів впливу» [6, с.56]. Згідно до позиції Т.М. Заворотченко юридична відповідальність виражена у встановлених державою заходах впливу державно-владного (примусового) характеру, які закріплені Конститу-

цією і іншими нормативними актами, а також міжнародними договорами, в силу яких правопорушник повинен зазнавати наслідки за скоєне порушення прав і свобод людини і громадянина з метою покарання і профілактики подальших правопорушень [7, с.11]. Деяко в іншому ключі юридичну відповідальність розглядають О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський. Вони наголошують, що вказана категорія являє собою передбачені санкціями норм права несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких зазнає особа за вчинене правопорушення [8, с.168–169, 255].

Виділені наукові підходи дають можливість зробити висновок відповідно до якого юридична відповідальність Служби безпеки України як державного правоохоронного органу спеціального призначення – це визначена нормами чинного законодавства негативна реакція з боку держави на неправомірному поведінку посадових осіб СБУ, яка полягає у невиконанні та/або неналежному виконанні ними покладених на них обов'язків. Відповідна реакція тягне за собою застосування до порушників санкцій негативного характеру що передбачають позбавлення майнового та немайнового характеру.

Загальні положення відповідальності СБУ та її співробітників закріплено в статті 35 Розділу VII Закону України «Про Службу безпеки України». В положеннях норми вказано: співробітники Служби безпеки України самостійно приймають рішення в межах своїх повноважень. Вони повинні відмовитись від виконання будь-яких наказів, розпоряджень або вказівок, які суперечать чинному законодавству. За протиправні дії та бездіяльність вони несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність [9].

Так, дисциплінарна відповідальність – це відповідальність в рамках службово-трудова відносин, яка виникає з приводу належного виконання трудових обов'язків посадовими особами органів та підрозділів Служби. Так, згідно до статті 19 Закону України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 №2229-ХІІ кадри СБУ скла-

дають: співробітники-військовослужбовці, працівники, які уклали трудовий договір із Службою безпеки України, а також військовослужбовці строкової служби. Порядок обліку кадрів Служби безпеки України затверджується Головою Служби безпеки України [9].

Виходячи із положень представленої норми, в органах і підрозділах СБУ працюють звичайні працівники на умовах трудового договору, а також військовослужбовці. Дисциплінарна відповідальність кожної з представленої груп працівників відрізняється. Так, особи, які здійснюють трудову діяльність в органах і підрозділах СБУ на підставі трудового договору, несуть відповідальність яка передбачена положеннями Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП), а також укладеного трудового договору безпосередньо. Відповідно до КЗпП працівники зобов'язані працювати чесно і сумлінно, своєчасно і точно виконувати розпорядження роботодавця, додержуватись трудової і технологічної дисципліни, вимог нормативних актів про охорону праці, дбайливо ставитися до майна роботодавця, з яким укладено трудовий договір. Трудова дисципліна на підприємствах, в установах, організаціях забезпечується створенням необхідних організаційних та економічних умов для нормальної високопродуктивної роботи, свідомим ставленням до праці, методами переконання, виховання, а також заохоченням за сумлінну працю. За порушення трудової дисципліни до таких працівників може бути застосоване одне з двох видів дисциплінарних стягнень: догана або звільнення [10]. На військовослужбовців СБУ розповсюджується дія Закону України «Про дисциплінарний статут Збройних Сил України», відповідно до положень якого їх притягають до дисциплінарної відповідальності. Зокрема, Закон визначає основи не просто трудової, а військової дисципліни в діяльності військовослужбовців СБУ [11].

Адміністративна відповідальність співробітників органів та підрозділів СБУ можлива у разі вчинення ними адміністративних правопорушень передбачених КУпАП. Стаття 9 Кодексу передбачає, що адміністративним правопорушенням (проступком) визнається

протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності. За вчинення дій передбачених КУпАП передбачене застосування адміністративних стягнень. Останнє є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами [12]. КУпАП встановлено та різновиди стягнень, як: «1) попередження; 2) штраф; 3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; 4) конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; 5) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 5-1) громадські роботи; 6) виправні роботи; 6-1) суспільно корисні роботи; 7) адміністративний арешт; 8) арешт з утриманням на гауптвахті. При цьому, законами України може бути встановлено й інші, крім зазначених у цій статті, види адміністративних стягнень» [12]. Як громадянин України, співробітник СБУ може вчинити будь-яке адміністративне правопорушення, наприклад, пов'язане із недотримання правил дорожнього руху, однак, саме з його статусом представника спеціального правоохоронного органу пов'язано адміністративні проступки, які порушують антикорупційне законодавство.

Найбільш суровим різновидом юридичної відповідальності працівників СБУ, як державного правоохоронного органу

спеціального призначення є кримінальна. Головним нормативним документом, який визначає її механізм та особливості є ККУ. Згідно із ним документом, кримінальна відповідність настає виключно за вчинення кримінального правопорушення, а саме злочинну чи кримінального проступку. При цьому, злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Нетяжким злочином є діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Тяжким злочином є діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років. Особливо тяжкий злочин – це діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі. Ступінь тяжкості злочину, за вчинення якого передбачене одночасно основне покарання у виді штрафу та позбавлення волі, визначається виходячи зі строку покарання у виді позбавлення волі, передбаченого за відповідний злочин [13].

Службовців СБУ, як працівників правоохоронного органу та суб'єктів реалізації державної влади, притягнути до кримінальної відповідальності можливо за вчинення широкого кола правопорушень, пов'язаних не тільки з корупцією. Наприклад, кримінально караною є передача або збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідальної діяльності, у сфері оборони країни, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства (стаття 330 ККУ) [13]. Серед корупційних кримінальних правопорушень

найбільш відомим є прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища. Це діяння передбачено статтею 368 ККУ та карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробацийним наглядом на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [13].

Висновки

Таким чином, проведене наукове дослідження дає змогу виділити наступні особливості юридичної відповідальності Служби безпеки України як державного правоохоронного органу спеціального призначення: 1) це різновид соціальної відповідальності, який полягає у застосуванні до посадових осіб органів та підрозділів СБУ заходів державного примусу у випадках вчинення ними правопорушень в ході реалізації службових повноважень, що в свою чергу призводить до порушення прав та законних інтересів громадян, а також режиму законності в діяльності Служби; 2) юридична відповідальність СБУ виражається у трьох, закріплених законодавством різновидах: дисциплінарній, адміністративній і кримінальній. При цьому застосування заходів примусу та санкцій в межах кожного різновиду відповідальності залежить від ступеня суспільної небезпеки протиправних дій та рівня їх наслідків; 3) від різновиду юридичної відповідальності, до якої притягається працівник СБУ, залежить інтенсивність заходів примусу та ступінь несприятливих наслідків для порушника. Найбільш суворі заходи примусового впливу передбачено кримінальною відповідальністю, яка настає за вчинення кримінальних злочинів в сфері службової діяльності, в тому числі й пов'язаних з корупцією.

Література

1. Соловій Я.І. Межі кримінальної відповідальності: дисертація. Київ: Національна академія внутрішніх справ України. 2004. 223 с.
2. Report by Ruanio I. Aftoro on the question of International erimal jurisdiction (year book of the International Law Commission, Vol. 2. – New York, 1950. – P. 17–100).
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К., Ірпінь: ВТФ Перун, 2001. 1440 с.
4. Басін К.В. Юридична відповідальність: природа, форми реалізації та права людини: дисертація. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України. 2006. 214 с.
5. Колюка М.М. Адміністративно-правові проблеми відповідальності працівників органів внутрішніх справ: дисертація. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2003. 174 с.
6. Синявська О.Ю. Засоби забезпечення службової дисципліни в органах внутрішніх справ України (організаційно-правові питання): дисертація. Харків: Університет внутрішніх справ. 2001. 215 с.
7. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: автореферат. Київ: Національна академія наук України Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. 2002. 18 с.
8. Теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2014. 368 с.
9. Про Службу безпеки України: закон від 25.03.1992 №2229-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. №27. Ст.382.
10. Кодекс законів про працю України: закон від 10.12.1971 №322-VІІІ. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Додаток до №50.
11. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: закон від 24.03.1999 №551-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. №22. Ст.197.
12. Кодекс України про адміністративні правопорушення: закон від 07.12.1984 №8073-X. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. №51. Ст.1122.

АНОТАЦІЯ

Встановлено, що юридична відповідальність Служби безпеки України як державного правоохоронного органу спеціального призначення – це визначена нормами чинного законодавства негативна реакція з боку держави на неправомірну поведінку посадових осіб СБУ, яка полягає у невиконанні та/або неналежному виконанні ними покладених на них обов'язків. Відповідна реакція тягне за собою застосування до порушників санкцій негативного характеру, що передбачають позбавлення майнового та немайнового характеру.

Виділено наступні особливості юридичної відповідальності Служби безпеки України як державного правоохоронного органу спеціального призначення: 1) це різновид соціальної відповідальності, який полягає у застосуванні до посадових осіб органів та підрозділів СБУ заходів державного примусу у випадках вчинення ними правопорушень в ході реалізації службових повноважень, що в свою чергу призводить до порушення прав та законних інтересів громадян, а також режиму законності в діяльності Служби; 2) юридична відповідальність СБУ виражається у трьох, закріплених законодавством різновидах: дисциплінарній, адміністративній і кримінальній. При цьому застосування заходів примусу та санкцій в межах кожного різновиду відповідальності залежить від ступеня суспільної небезпеки протиправних дій та рівня їх наслідків; 3) від різновиду юридичної відповідальності, до якого притягається працівник СБУ, залежить інтенсивність заходів примусу та ступінь несприятливих наслідків для порушника. Найбільш суворі заходи примусового впливу передбачено кримінальною відповідальністю, яка настає за вчинення злочинів у сфері службової діяльності, в тому числі й пов'язаних з корупцією.

Ключові слова: Служба безпеки України, юридична відповідальність, відповідальність, правоохоронні органи, правоохоронна діяльність.

13. Кримінальний кодекс України: кодекс, закон від 05.04.2001 №2341-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.131.

SUMMARY

It has been established that the legal responsibility of the Security Service of Ukraine as a state law enforcement body of special purpose is a negative reaction of the state to the illegal behavior of SBU officials, which is defined by the norms of current legislation, which consists in non-fulfillment and/or improper fulfillment of the duties assigned to them. A corresponding reaction involves the application of negative sanctions to violators, which include the deprivation of property and non-property.

The following features of the legal responsibility of the Security Service of Ukraine as a state law enforcement body of special purpose are highlighted: 1) this is a type of social responsibility, which consists in the application of state coercion measures to officials of SBU bodies and units in cases of their committing offenses in the course of exercising their official powers, which in their leads to a violation of the

rights and legitimate interests of citizens, as well as the regime of legality in the activities of the Service; 2) legal responsibility of the Security Service of Ukraine is expressed in three types established by law: disciplinary, administrative and criminal. At the same time, the application of coercive measures and sanctions within each type of responsibility depends on the degree of social danger of illegal actions and the level of their consequences; 3) the intensity of coercive measures and the degree of adverse consequences for the violator depend on the type of legal responsibility to which the SBU employee is held. The most severe measures of coercive influence are provided for by criminal responsibility, which comes for committing crimes in the field of official activity, including those related to corruption.

Keywords: Security Service of Ukraine, legal responsibility, responsibility, law enforcement agencies, law enforcement activity.